

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Леонтенко Ольга Михайлівна

УДК 339.91

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНИЙ РИНОК ПРАЦІ

**Спеціальність 08.05.01 – світове господарство і
міжнародні економічні відносини**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ 1999

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано на кафедрі управління трудовими ресурсами Київського національного економічного університету Міністерства освіти України

Науковий керівник: кандидат економічних наук, професор **Данюк Василь Макарович**, Київський національний економічний університет, завідувач кафедри управління трудовими ресурсами

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор **Лібанова Елла Марленівна**, Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, завідувач відділом досліджень проблем людського розвитку і розселення

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник **Хомра Олександр Улянович**, Національний інститут українсько-російських відносин при Раді національної безпеки і оборони України, завідувач відділом регіональних зв'язків

Провідна установа: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, відділ міжнародних проблем трансформації економічних систем Росії

Захист дисертації відбудеться "26 " _____ листопада 1999 р. о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.26.006.03 Київського національного економічного університету Міністерства освіти України за адресою: 252057, м. Київ, проспект Перемоги 54/1, ауд. _____ .

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського національного економічного університету.

Автореферат розісланий " 26 " _____ жовтня 1999 р. _____

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор економічних наук, професор

Фукс А.Е.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Характерною рисою сучасного етапу розвитку світового господарства стало стрімке поширення інтеграційних процесів, які вийшли за межі суто економічної взаємодії і охопили галузь соціальних, трудових та культурних відносин між країнами.

Поряд з традиційними ринками товарів, капіталів, технологій набирає сили новий специфічний і неординарний феномен розвитку світового господарства – міжнародний ринок праці. Його функціонування вимагає створення координаційного механізму перерозподілу робочої сили між різними країнами та регіонами, що сприятиме підвищенню ефективності використання трудових ресурсів та інтенсифікації обміну знаннями і досвідом між народами.

Міжнародний ринок праці стає одним з інструментів ствердження пріоритетності духовних цінностей у розвитку особистості людини, посилення соціальної орієнтації світової економіки та демократизації трудових відносин. Завдяки міжнародному ринку праці відбувається інтернаціоналізація вимог до умов відтворення робочої сили, життя і праці мільйонів людей у різних регіонах світу.

Основна мета функціонування міжнародного ринку праці полягає у створенні сприятливих умов для підвищення рівня життя на основі задоволення потреб людей у професійній та творчій самореалізації, покращення якості освіти, обслуговування та міждержавного спілкування.

Становлення України як незалежної держави з власними кордонами та вільним обміном трудовими ресурсами вимагає принципово нового розуміння зовнішньої трудової міграції, яка стає потужним чинником інтеграції країни до світового ринку праці. Структурна перебудова економіки, конверсія оборонного комплексу, банкрутство та ліквідація ряду підприємств видобувної і переробної промисловості, об'єктивна, а іноді й штучно викликана зупинка виробництва, призвели до істотного скорочення сукупного фонду робочого часу та вивільнення різноманітної в регіонально-галузевому та якісно-професійному розрізі робочої сили. Водночас дефіцит державного та більшості регіональних бюджетів, незначна порівняно з іншими країнами частка приватних інвестицій в Україну не дають змоги за короткий час і без зростання соціальної напруги у суспільстві перепідготувати та перерозподілити великі обсяги вітчизняної робочої сили. В цьому контексті регульована трудова міграція надлишкової на даний момент робочої сили повинна стати ефективним засобом раціонального використання трудового потенціалу України.

Масштабність та інтенсивність розвитку міждержавного обміну робочою силою в Україні обумовили необхідність вдосконалення державної міграційної політики, яка має стати новою сферою зовнішньоекономічної діяльності уряду країни і створити належні умови для забезпечення українським працівникам гідного становища на міжнародному ринку праці.

Дослідження стану трудової еміграції з України та трудової імміграції в Україну, визначення шляхів вдосконалення державної міграційної політики ставить перед економічною наукою низку складних проблем, які потребують наукового осмислення та практичного вирішення.

В 60-70 роки трудова міграція розглядалась, як процес пересування населення між селом та містом, між малими містами та великими, між різними регіонами Радянського Союзу. Вїзди на роботу за кордон дозволялись тільки в межах країн соціалістичного табору. Дослідженням міграційної активності населення в ті роки активно займались Баранов Є.Ф., Бресєв Б.Д., Валентей Д.І., Козирєв Ю.Н., Коровкін А.І., Переведенцев В.І., Рибаківський Л.Л., Хомра О.У., Хорьов Б.С. та інші.

Ситуація суттєво помінялась наприкінці 80-х на початку 90-х років, коли в наслідок політичної та економічної трансформації суспільства трудова міграція українських громадян за кордон стала набувати значних масштабів. Наукові дослідження та публікації в пресі були зорієнтовані переважно на виявлення загальних тенденцій розвитку трудової міграції в Україні. Значно менше уваги приділялось теоретично-методологічному аналізу проблем виникнення та розвитку зовнішньої трудової міграції, аналізу процесу адаптації та механізму соціального захисту українських громадян за кордоном, створенню адекватної нормативно-правової бази регулювання процесів міждержавного обміну трудовими ресурсами.

Недостатній рівень дослідження розвитку зовнішньої трудової міграції в Україні, відсутність чіткого та ефективного механізму управління, міграційними процесами, необхідність вдосконалення державної політики в сфері міждержавного обміну трудовими ресурсами в умовах ринкової трансформації економіки обумовили вибір напряму дослідження та теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Тема дисертації тісно пов'язана з науково-дослідними роботами, що проводяться у Київському національному економічному університеті на кафедрі управління трудовими ресурсами за темою “Шляхи забезпечення ефективної зайнятості населення України в перехідній економіці”, номер держреєстрації 0196U007510, яка включена до Координаційного плану наукових досліджень з проблем зайнятості населення і ринку праці України на 1996-2000 роки, затвердженого НАН України і Мінпраці України від 06.05.96 р.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є обґрунтування нових концептуальних основ розвитку міждержавного обміну робочою силою та становлення світового ринку праці і розробка на цій основі науково-методичних і практичних рекомендацій, спрямованих на забезпечення ефективної інтеграції України до міжнародного ринку праці.

Для досягнення мети було необхідно поставити та розв'язати наступні завдання:

- 1) розкрити сутність, причини, фактори та особливості розвитку міждержавних пересувань робочої сили в світі;
- 2) розглянути розвиток трудової міграції в історичному аспекті;
- 3) дослідити особливості функціонування регіональних ринків праці та їх роль у формуванні світового ринку праці;
- 4) проаналізувати процеси створення інтернаціональної робочої сили на міжнародному ринку праці;
- 5) вивчити стан національного ринку праці, рівень життя населення та їх вплив на розвиток зовнішньої трудової міграції в Україні;
- 6) дослідити розвиток процесів трудової еміграції з України та трудової імміграції в Україну;

- 7) визначити можливі соціально-економічні наслідки зовнішньої трудової міграції для України;
- 8) сформулювати теоретично-методологічні пропозиції та практичні рекомендації щодо вдосконалення міграційної політики в Україні.

Предметом дисертаційного дослідження стали економічні, політичні, правові відносини, що виникають з приводу функціонування міжнародного ринку праці і, зокрема, міждержавного обміну трудовими ресурсами.

Об'єкт дослідження - вітчизняний ринок праці, еміграційні та імміграційні потоки робочої сили, еміграційна політика України.

Теоретично-методологічною основою та інформаційною базою проведеного дослідження є об'єктивні економічні закони функціонування економіки перехідного періоду, вітчизняні та зарубіжні дослідження в сфері трудової міграції, укази Президента України, закони Верховної Ради України, постанови та декрети Кабінету Міністрів України, що регламентують трудові відносини; інструктивні та методичні матеріали Міністерства праці та соціальної політики України, Державного центру зайнятості, нормативні документи Міжнародної організації праці, Міжнародної організації міграції, Світового банку.

Дисертаційне дослідження проводилось з застосуванням методів історико-логічного та економіко-статистичного аналізу, вибіркового обстеження та групування, схематичного та графічного моделювання.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукові результати, що одержані автором і виносяться на захист, стосуються розробки нових теоретико-методологічних положень та практичних рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правового та організаційно-економічного механізму регулювання зовнішньої трудової міграції в Україні. Їх наукова новизна полягає у наступному:

- 1) уточнена історико-логічна етапізація розвитку трудової міграції в світі, розкриті сутність, основні причини, загальні фактори та особливості розвитку сучасного етапу міждержавного обміну робочою силою;
- 2) деталізовано структуру та напрями трудової еміграції з України та трудової імміграції в Україну, проаналізовані позитивні та негативні наслідки впливу трудової міграції на вітчизняний ринок праці;
- 3) запропоновані теоретичні та практичні рекомендації, щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення еміграційної політики України;
- 4) розроблена концептуальна схема організаційно-інституціонального механізму реалізації еміграційної політики в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення, викладені автором у дисертації, доведені до рівня методичних розробок та прикладних рекомендацій і використані для:

- 1) підвищення ефективності реалізації державної еміграційної політики в Україні;
- 2) вдосконалення діяльності Державного та регіональних центрів зайнятості;

3) поглиблення теоретично-методологічного забезпечення навчального процесу на кафедрі управління трудовими ресурсами Київського національного економічного університету при викладенні курсів пов'язаних з вивченням вітчизняного та міжнародного ринків праці.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні і практичні положення дисертаційної роботи доповідались на міжнародній науково-практичній конференції: “Управління трудовими ресурсами: проблеми та перспективи розвитку” (м. Хмельницький, травень 1997 р.) та обговорювались на засіданнях кафедри управління трудовими ресурсами Київського національного економічного університету упродовж 1995–1998 років.

Публікації результатів дослідження. За результатами дослідження опубліковано вісім статей, в яких відображені основні положення дисертаційної роботи, загальним обсягом 2,55 друк. арк. (з яких автору особисто належить 2,45 друк. арк.).

Структура та обсяги роботи. Дисертаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури з 140 найменувань і включає 28 таблиць, 15 рисунків, 13 додатків. Повний обсяг дисертації складає 173 сторінки машинописного тексту.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ

У дисертаційній роботі захищаються нові теоретико-методологічні положення та практичні рекомендації, спрямовані на вдосконалення державної еміграційної політики з метою сприяння подальшій інтеграції України до міжнародного ринку праці.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, визначено наукову новизну та практичну значимість одержаних автором результатів.

Розділ I. Теоретико-методологічні аспекти розвитку міжнародного ринку праці.

1. В глобальному вимірі міжнародний ринок праці разом з іншими ринками - товарів, капіталів, ресурсів, інформації, технологій - є складовою світової господарської системи. Він формується на основі поглиблення всесвітнього поділу праці та обумовлений існуванням нерівності економічного розвитку між країнами, інтернаціоналізацією виробництва, перерозподілом фінансових капіталів, міграцією трудових ресурсів, створенням спільних ринків праці внаслідок регіональних об'єднань держав, взаємодією між світовими організаціями та країнами в сфері уніфікації вимог до рівня життя населення, умов та оплати праці, системи соціального захисту працівників тощо.

В конкретнішому розумінні міжнародний ринок праці являє собою сукупність економічних, політичних, правових, демографічних, національних відносин між окремими покупцями та продавцями робочої сили. Йдеться про окремі країни, між якими безпосередньо відбувається погодження попиту та пропозиції на робочу силу шляхом обміну частиною працездатного трудового потенціалу.

2. Міжнародний ринок праці суттєво відрізняється від товарно-речових ринків, оскільки на його розвиток впливають соціальні та соціально-психологічні фактори. Найм робочої сили - це складний процес, який є завершальним етапом на довгому шляху кількісного та якісного визначення потреби у робочій силі зі сторони роботодавця та прийнятті рішення

про працевлаштування на певних умовах і за певну винагороду зі сторони конкретного працівника. Як правило, у більшості випадків попит на закордонну робочу силу передбачає її здібність до фізичного руху, і що особливо важливо, до перетинання національних кордонів.

3. Отже, важливою складовою функціонування міжнародного ринку праці є міждержавний обмін робочою силою, який відбувається в формі трудової міграції. Міжнародна трудова міграція виступає однією з форм міжнародних економічних відносин, являє собою стихійний або організований рух трудових ресурсів між країнами, регулює процес перерозподілу трудових ресурсів між різними ланками світового господарства; обумовлена різним рівнем розвитку продуктивних сил та характером виробничих відносин окремих країн, міжнародним поділом праці та потужними інтеграційними процесами, які відбуваються в світі.

Соціально-економічною підставою трудової міграції є незбалансованість між попитом та пропозицією робочої сили на вітчизняних та закордонних ринках праці, бажання частини населення покращити свої умови праці та матеріальне становище, знайти адекватні можливості професійної самореалізації.

Основні причини, загальні фактори та особливості розвитку сучасної міграції робочої сили досліджені у дисертації наведені схематично на рисунку 1.

Рис.1 Характерні риси міжнародної міграції робочої сили в сучасних умовах.

Розшарування світової економіки, поглиблення процесів поділу праці, поява нових в структурно-організаційному аспекті виробничих об'єднань (типу ТНК та спільних підприємств), підвищення рухливості робочої сили завдяки швидкому розвитку транспорту,

засобів комунікації та розповсюдження інформації створили об'єктивні умови для поступового формування регіональних ринків праці і на їх основі світового ринку праці. У міжнародному просторі виникли і продовжують розвиватись регіональні потоки робочої сили, які призводять до утворення регіональних ринків праці, найбільш значними з яких є: західноєвропейський, латиноамериканський близькосхідний, азійський, та африканський.

4. Для формування та функціонування світового ринку праці потрібні певні стартові умови, до числа яких відноситься високий рівень міждержавних політичних та економічних зв'язків. Повноцінний міжнародний ринок праці може формуватись тільки в умовах високоефективної світової економіки, яка функціонує на основі створення досконалих ринкових відносин, розвитку різних форм власності, забезпечення високої продуктивності праці та конструктивного поєднання національних інтересів окремих країн.

5. Сучасна інтеграція в сфері трудових відносин між країнами повинна передбачати взаємне наближення до цивілізованих умов праці, способів найму та звільнення працівників, методів стимулювання та мотивації праці, тривалості робочого дня та тижня, правового та соціального захисту трудових мігрантів. В зв'язку з цим особлива роль повинна надаватись створенню нормативно-правової бази в сфері трудової міграції на міждержавному рівні. В першу чергу це стосується ратифікації та виконання конвенцій і рекомендацій МОП, які безпосередньо регулюють процеси трудової міграції, а також підписання дво- та багатосторонніх угод між країнами. Розробка міжнародних норм в сфері трудових відносин дозволить зблизити національні ринки праці, виробити єдині вимоги до умов найму, праці, проживання, соціального забезпечення, охорони здоров'я трудових мігрантів; визначити статус, права, обов'язки та загальні вимоги до працівників-мігрантів та їх роботодавців. Визнання державами спільних норм регулювання процесів трудової міграції допоможе підвищити рівень контролю, створити бар'єри для нелегальної та кримінальної міграції, уникнути загострення міжнародних конфліктів. Світові організації, і в першу чергу МОП, повинні сприяти розробці уніфікованої нормативно-законодавчої бази регулювання міждержавного обміну робочою силою, яка повинна базуватись на провідному досвіді традиційних країн експортерів та імпортерів робочої сили і стати основою для розробки та вдосконалення національного законодавства в сфері трудової міграції.

6. Значний вплив на розвиток світового ринку праці має демографічний фактор. Сучасна демографічна ситуація свідчить про високі темпи приросту населення Землі, а отже і про загальне збільшення чисельності працездатного трудового потенціалу в світі. Головними постачальниками робочої сили є колишні колоніальні та слаборозвинуті країни. Низький рівень економічного розвитку та високі темпи народжуваності не дають можливості задовольнити всіх бажаючих роботою, що створює прецедент "надлишкової робочої сили" в цих країнах. Згідно з розрахунками фахівців з ООН "надлишок робочої сили" в державах третього світу буде постійно зростати і служити потужним чинником поширення еміграційних процесів.

7. Міжнародний ринок праці можна розглядати як взаємодію двох сегментів – покупців та продавців робочої сили, які в свою чергу мають дуже широку та різнобарвну внутрішню структуру. Серед трудових мігрантів чітко виділяються ті, хто має високу загальну та

професійну освіту, постійну та гарантовану роботу, високу заробітну плату, гарні умови життя, соціальні пільги та гарантії – це привілейована робоча сила. Проте більша частина працівників-мігрантів, і особливо з країн, що розвиваються – це низькокваліфіковані робітники, які шукають будь-яку роботу, погоджуючись часто на важку, фізичну та небезпечну для здоров'я працю. Ця частина міжнародної робочої сили, яка в кількісному вимірі набагато більша, складає непривілейовані прошарки трудових мігрантів. Серед них багато нелегалів та біженців, які найчастіше зазнають тягар експлуатації, дискримінації, принизливого ставлення місцевого населення, підпадають під депортаційну політику країн-експортерів робочої сили.

8. Певна річ, міжнародний ринок праці є сферою купівлі-продажу робочої сили, але разом з тим він є результатом загальних зусиль суспільства по розробці механізмів раціонального відтворення та ефективного використання трудового потенціалу світу. Враховуючи ситуацію на вітчизняному ринку праці, зовнішня зайнятість в найближчому майбутньому буде актуальною проблемою для України. Це передбачає розробку та впровадження в життя ефективної державної міграційної політики, яка повинна базуватись на:

- вивченні й застосуванні провідного закордонного досвіду країн-експортерів та країн-імпортерів робочої сили;
- визначенні пріоритетних для української робочої сили ринків праці за кордоном;
- посиленні соціального захисту українських працівників на території країн працевлаштування через підписання двосторонніх трудових угод;
- обґрунтуванні необхідності застосування іноземної робочої сили на національних підприємствах;
- визначенні стратегічних цілей державної міграційної політики та майбутнього розвитку закордонної зайнятості частини працездатного населення України.

Розділ II. Дослідження соціально-економічних передумов розвитку зовнішньої трудової міграції в Україні.

9. Суверенна Україна обрала і впевнено йде шляхом міжнародного співробітництва, складовою частиною якого є міждержавний обмін робочою силою. Трудова міграція поступово стає невід'ємною реальністю функціонування вітчизняного ринку праці, набуваючи з часом стабільного та масового характеру. Тисячі українців працюють сьогодні за межами власної держави. Рейтинг країн, в яких офіційно працевлаштовуються наші співвітчизники, показує що найпопулярнішими серед них є Греція, Кіпр, Росія, Чехія, Польща. Що стосується іноземних працівників, то найчастіше до нас приїжджають громадяни Туреччини, В'єтнаму, Китаю, Росії, Болгарії, Молдови.

10. Враховуючи співвідношення чисельності імміграційних потоків в Україну та еміграційних потоків з України можна впевнено стверджувати, що на сучасному етапі країна виступає державою-експортером робочої сили. За даними офіційної статистики, чисельність українців, що виїжджають працювати за кордон в середньому у 10 разів вища чисельності іноземців, що приїжджають в Україну (табл.1). Якщо ж до офіційних працівників-мігрантів додати громадян України, які нелегально влаштувались за кордоном, то цей розрив буде ще більшим. Справа в тому, що більшість наших співвітчизників вирушають на пошуки роботи

неофіційно, сподіваючись тільки на власні сили. Реальні масштаби зайнятості громадян України за кордоном набагато чисельніші за державну звітність - за підрахунками фахівців від 1 до 3 млн. працеспроможного населення України працює за межами власної держави. Найчастіше українців можна зустріти у колишніх радянських республіках, насамперед у Росії, та у постсоціалістичних державах - Польщі, Чехії, Болгарії, що пояснюється існуванням у минулому тісних економічних та політичних стосунків між країнами, територіальною близькістю, відсутністю в межах СНД візового режиму та мовного бар'єру, подібністю соціально-економічних проблем перехідного періоду.

Таблиця 1

Загальні показники зовнішньої трудової міграції в Україні

Показники	1996 рік	1997 рік	1998 рік
Чисельність українців, які виїхали працювати за кордон, осіб	11 816	18 741	24 397
Чисельність іноземців, які приїхали працювати в Україну, осіб	2 003	1 820	2 187
Кількість країн-реципієнтів української робочої сили	26	42	45
Кількість країн-донорів іноземної робочої сили	73	79	81

Розраховано за матеріалами Державної статистичної звітності: форма №1 – ТМ та форма

№3 – ТМ.

11. Розпочавшись як ейфорійна реакція на політичні зміни в Україні трудова міграція згодом набуває чітко виражене економічне підґрунтя. Економічна ситуація в Україні поки не дає підстав сподіватись на швидкий підйом національного виробництва та розширення можливостей працевлаштування на вітчизняному ринку праці. Проведене дослідження показує, що головними ознаками, які характеризують сучасний стан ринку праці в Україні є:

- значне падіння обсягів національного виробництва;
- нераціональна структура галузевої зайнятості, істотне перевищення пропозиції робочої сили над попитом;
- постійне збільшення чисельності та терміну тривалості зареєстрованого безробіття, його чітко виражене жіноче та молодіжне обличчя;
- високі обсяги прихованого безробіття, яке може вважатись своєрідним резервом поповнення офіційного;
- зубожіння значної частини населення України;
- постійна депопуляцію та загальне постаріння населення, що призводить до скорочення чисельності трудового потенціалу України;

На фоні змін в структурі зайнятості трудових ресурсів спостерігаються особливо небезпечні тенденції, пов'язані з втратою кадрів галузями економіки, які забезпечують майбутній економічний розвиток України. В першу чергу, це стосується фундаментальних наук

та системи освіти, звідки відбувається основний відтік висококваліфікованих фахівців. Країну залишають молоді, перспективні вчені, які в майбутньому мали скласти науковий потенціал держави. В усьому світі збитки від інтелектуальної еміграції вважаються найбільш серйозними як в якісному, так і в кількісному відношенні. Інтелектуальний капітал є найціннішим здобутком будь-якого суспільства, справжня ціна втрати якого стає відчутною лише через певний час. Цим мабуть і пояснюється досить спокійне поки що ставлення в Україні до названої проблеми. Суспільство не визнає повною мірою тієї втрати, яка може статись в наслідок постійного “відпливу розуму” за кордон.

В Україні за останні роки економічна криза продовжувала поглиблювалась, а рівень життя населення знижувався. За таких обставин слід чекати, що еміграційні настрої в суспільстві будуть поширюватись і надалі, в зв'язку з чим проблема розробки ефективно діючого механізму управління зовнішньої трудовою міграцією стає значно актуальнішою.

За останні роки в Україні були зроблені суттєві кроки в цьому напрямі. Верховна Рада України прийняла законодавчі акти, які заклали основу побудови нормативно-правової бази регулювання зовнішньої трудової міграції. Найголовніші серед них: Конституція України (прийнята 28.06.98 р.), Закон України “Про громадянство” (від 08.10.91 р.), Закон України “Про зайнятість населення” (від 01.03.91 р.), Закон України “Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України” (від 21.01.94 р.). Громадяни України одержали законодавчо підкріплене право самостійно і без будь-яких обмежень обирати країну мешкання та працевлаштування.

Значним внеском у механізм регулювання взаємного обміну робочою силою стало підписання двосторонніх трудових угод на міждержавному рівні. За останні роки були підписані угоди з Росією (від 14.01.93р.), Молдовою (від 13.12.93р.), Польщею (від 16.02.94р.), Литвою (від 28.03.95р.), Вірменією (від 17.06.95р.), Білорусією (від 17.07.95р.), Латвією (від 21.11.95р.), Чехією (від 21.03.96р.), В'єтнамом (від 08.04.96р.), Словаччиною (від 07.03.97р.). Крім того, була розроблена загальна угода з країнами СНД про співробітництво в галузі трудової міграції та соціального захисту працівників-мігрантів, яку ратифікували вісім країн СНД, а саме: Україна, Таджикистан, Казахстан, Молдова, Російська Федерація, Узбекистан, Киргизія та Вірменія.

Проте, підписані на папері угоди поки не знайшли адекватної реалізації на практиці. Головними причинами гальмування їх реалізації є кризове економічне становище у більшості з названих країн, значний спад виробництва, високий рівень безробіття серед місцевого населення, необізнаність громадян щодо можливостей працевлаштування через угоди. Перші спроби державного працевлаштування українських громадян за кордоном почали реалізовуватись у 1997 році в Чехії. У 1998 році обласними центрами зайнятості було оформлено та направлено в Чеську Республіку біля 7 тисяч громадян. Ліміт на працевлаштування українських громадян в Чехії встановлений в розмірі 30 тис. осіб.

12. Дослідження впливу зовнішньої трудової міграції, показало, що вона поєднує у собі і закономірні і вимушені наслідки для України. Міжнародна трудова міграція – складне явище,

яке потребує комплексного підходу до оцінки впливу названих процесів на розвиток суспільства. Серед позитивних результатів трудової міграції для України можна назвати:

- сприяння інтеграції України до міжнародного ринку праці через міждержавний обмін робочою силою;
- послаблення тиску безробіття на національному ринку праці, зниження соціальної напруги у суспільстві;
- надання можливості реалізувати свої здібності за кордоном, підвищити рівень кваліфікації, познайомитись з світовим досвідом, покращити матеріальне становища, як самих емігрантів так і членів їх родин;
- надходження в Україну додаткової іноземної валюти, шляхом грошових переказів трудових емігрантів та інвестування коштів в економіку через створення спільних підприємств з іноземними засновниками;
- забезпечення за рахунок іноземної робочої сили покриття дефіциту фахівців необхідних професій та кваліфікацій в Україні;
- стимулювання до більш продуктивної діяльності українських працівників через створення конкуренції з закордонними фахівцями;
- підвищення світового рейтингу України, як демократичної, вільної та відкритої держави.

В той же час вплив міграційних поїздок на розвиток трудового потенціалу та економіки України не можна вважати однозначно позитивним. Серед негативних наслідків трудової міграції для України назвемо наступні:

- втрата країною найконкурентоздатнішої частини власних трудових ресурсів;
- підвищення тиску на національний ринок праці внаслідок створення іноземними громадянами конкуренції місцевій робочій силі;
- уповільнення темпів розвитку науково-технічного прогресу, в зв'язку з чисельною інтелектуальною еміграцією українських вчених за кордон;
- втрата Україною іноземної валюти, що вивозиться іммігрантами в якості власних заощаджень;
- поширення випадків зловживань та ошукувань громадян приватними агентствами з працевлаштування;
- виникнення політичних та економічних претензій до нашої країни, в зв'язку з збільшенням нелегальної трудової еміграції українців;
- використання наших громадян за кордоном на низькокваліфікованих, важких роботах з шкідливими умовами праці, наявність випадків їх дискримінації та експлуатації з боку місцевих роботодавців;
- тривала відірваність трудових емігрантів від родини, існування можливостей потрапити у воєнні конфлікти і навіть загинути;
- підвищення злочинності та соціальної напруги у суспільстві через міжнаціональні конфлікти, чисельні порушення правил оформлення документів на перебування та проживання іноземцями, використання України, в якості транзитної території, для подальшої еміграції у розвинуті західні країни.

13. Причини негативної ситуації з регулюванням трудової міграції в Україні, на наш погляд, полягають в наступному:

- Україною досі не ратифіковані Конвенції Міжнародної організації праці присвячені проблемам регулювання трудових відносин в галузі міграції, що уповільнює створення національної законодавчої бази, яка б відповідала вимогам міжнародних правових норм;
- не розроблений механізм взаємодії відповідних державних органів влади, які регулюють в'їзд, виїзд, перебування та працевлаштування як власних працівників за кордоном, так і іноземних громадян на території України;
- не створена єдина організаційна структура, яка б відповідала за працевлаштування та соціальний захист українських працівників за кордоном;
- не існує чітко визначеної процедури притягнення до відповідальності приватних агентств (фірм), що займаються працевлаштуванням за кордоном, за зловживання та ошукування громадян;
- відсутня ефективна державна міграційна політика. Побудований на міжнародних засадах “продаж” на відповідний час власної надлишкової робочої сили з успіхом використовується цілим рядом країн. З одного боку, це дозволяє країнам-експортерам зменшувати напругу на внутрішньому ринку праці, а з іншого – додому повертаються перепідготовлені та досвідчені працівники, які до того ж привозять з собою валютні заощадження. Самі ж трудові мігранти відчувають користь від того, що за однакову працю розмір винагороди за кордоном у кілька разів вищий, ніж на батьківщині. Україна втрачає реальні фінансові кошти доплачуючи сім'ям мігрантів за послуги, за безплатну освіту, медичне обслуговування, комунальне забезпечення;
- не створена експертна комісія, яка проводила б оцінку можливих соціально-економічних наслідків трудової міграції робочої сили для національного ринку праці.

Наведені недоліки свідчать про необхідність вдосконалення існуючої державної міграційної політики України на основі розробки конструктивних теоретичних, методологічних та практичних рекомендацій спрямованих на забезпечення взаємовигідного міждержавного обміну робочою силою та поглиблення інтеграційних процесів в сфері соціально-економічного співробітництва України з міжнародним ринком праці.

Розділ III. Вдосконалення механізму інтеграції України у міжнародний ринок праці.

14. За останнє десятиріччя трудова міграція в Україні набула стійкого та масштабного характеру. Її майбутній розвиток значною мірою буде залежати від соціально-економічної ситуації та рівня життя населення України. В найближчому майбутньому навряд чи слід чекати швидкого і масштабного підйому національного виробництва, створення значної кількості нових робочих місць, підвищення рівня життя населення. За даних обставин еміграційні настрої у суспільстві будуть тільки поширюватись, а чисельність виїжджаючих на заробітки за кордон зростати.

Виходячи з цього державна міграційна політика повинна забезпечувати ефективний й взаємовигідний “продаж” власної робочої сили за кордон та обґрунтоване й раціональне

залучення іноземної робочої сили в Україну. Для вдосконалення механізму міждержавного обміну робочою силою нами запропоновані:

14.1. *Заходи по вдосконаленню фінансової, банківської, податкової, митної та інвестиційної політики*, які спрямовані на комплексне вирішення широкого кола проблем пов'язаних з трудовою міграцією та створенням сприятливого міграційного клімату в Україні.

14.2. *Система вимог до суб'єктів трудової еміграції*, яка дозволить підвищити державний контроль за приватними організаціями та структурою мігруючої робочої сили.

14.3. *Зміни в системі органів управління трудовою міграцією*, а саме - створення *Служби зовнішньої зайнятості*, основна функція якої буде полягати в ефективному управлінні процесами трудової міграції та реалізації разом з іншими державними організаціями (Міністерством праці та соціальної політики, Прикордонною службою, Митною службою, банківською мережею) еміграційної політики в Україні.

14.4. *Організаційна структура та перелік функціональних обов'язків* Служби зовнішньої зайнятості.

14.5. *Проект трудового контракту з працевлаштування між роботодавцем та працівником*, який може використовуватись в якості стандартної уніфікованої основи для розробки відповідних документів на практиці.

14.6. *Перелік вимог до ліцензування приватних агентств та фірм*, застосування яких дозволить посилити контроль за посередницькою діяльністю в сфері працевлаштування.

ВИСНОВКИ

Результати дисертаційного дослідження надали змогу сформулювати теоретичні положення та практичні рекомендації щодо вдосконалення механізму управління процесами зовнішньої трудової міграції в Україні та створення сприятливих умов для інтеграції України у міжнародний ринок праці. Основними серед них є:

1. Поширення еміграційних та імміграційних процесів переконує, що Україна вибрала і впевнено йде шляхом інтеграції у світовий економічний простір, де обмін робочою силою повинен стати одним із напрямів міждержавного співробітництва. Інтеграція України у міжнародний ринок праці - це не далека перспектива, це актуальна реальність сьогодення.

2. Сучасний стан економіки України значною мірою обумовлений змінами, що відбулися в політичному та економічному житті країни в кінці 80-х на початку 90-х років. За соціалістичного ладу Україна повністю була інтегрована в радянську економіку на залежній основі. Після здобуття незалежності деформована внаслідок нераціонально організованої спеціалізації виробництва структура економіки стала серйозною перешкодою на шляху економічних перетворень, а розрив господарських зв'язків сприяв значному спаду обсягів виробництва. Дослідження сучасного стану вітчизняного ринку праці демонструє наявність серйозних проблем функціонування виробництва та розвитку трудового потенціалу. Враховуючи кризову ситуацію в економіці України, неможливість повної та ефективної зайнятості населення, наявність високого рівня безробіття слід чекати, що еміграційні настрої у суспільстві будуть поширюватись і надалі.

3. Виїзди українців за кордон швидко стали звичним і розповсюдженим явищем. Наші співвітчизники працюють у Сполучених Штатах, Великобританії, Німеччині, Франції, Ізраїлі, Туреччині, Греції, на Кіпрі та у багатьох інших країнах. Паралельно з еміграційними набувають силу імміграційні процеси - понад шести тисяч іноземних громадян офіційно працевлаштувались в Україні упродовж трьох останніх років. Динамізм та масштабність розвитку зовнішньої зайнятості, існуючи недоліки діючої системи управління трудовою міграцією обумовили необхідність розробки шляхів вдосконалення державної міграційної політики в Україні.

4. Інтеграція України у світову економічну систему, складовою частиною якої є міжнародний ринок праці, передбачає розробку продуманої і збалансованої державної політики. Від рівня регулювання процесів зовнішньої трудової міграції залежить налагодження стосунків між Україною та іншими державами світу, визнання та престиж нашої країни на міжнародному ринку праці. Для подальшого вдосконалення та підвищення ефективності механізму міждержавного обміну робочою силою на наш погляд необхідно:

4.1. Ратифікувати Конвенцію Міжнародної Організації Праці № 97 “Про трудящих-мігрантів” (1949р.) та Конвенція №143 “Про зловживання у сфері міграції та забезпечення трудящим-мігрантам рівних можливостей” (1975р.), де передбачені основні норми умов праці, побутового та житлового забезпечення, транспортування та соціального страхування працівників. Без підписання названих законодавчих актів Україна не може розглядатись як рівноправний партнер на міжнародному ринку праці.

4.2. Створити ефективну національну законодавчо-нормативну базу та відповідну організаційно-інституціональну структуру органів управління трудовою міграцією, для чого необхідно:

- прийняти проект Закону України “Про трудящих-мігрантів”;
- створити Службу зовнішньої зайнятості, на яку були б покладені обов’язки організації працевлаштування та соціального захисту українських громадян за кордоном, здійснення контролю за приватними організаціями з працевлаштування, проведення експертних оцінок наслідків трудової еміграції та імміграції для України.
- розробити відповідні поправки до кримінально-процесуального кодексу України з метою підвищення відповідальності за стихійну (нелегальну) міграцію, приховане вербування та контрабанду робочої сили;
- організувати діяльність аташе з працевлаштування при українських дипломатичних місіях за кордоном для підвищення соціальної захищеності наших працівників-мігрантів;
- створити через телебачення, радіо, центри зайнятості всіх рівнів діючу інформаційну мережу для ознайомлення громадян України з можливостями працевлаштування за кордоном.

Для подальшого вдосконалення державної еміграційної політики повинні створюватись умови для ефективної координації зусиль всіх зацікавлених сторін в галузі трудової міграції, проводиться робота по визначенню стратегічних цілей та перспективних напрямів взаємодії України з міжнародним ринком праці.

Щоб стати дійсно ефективним інструментом регулювання міждержавного обміну робочою силою, міграційна політика України повинна бути продуманою і збалансованою, спиратись на досвід традиційних країн експортерів та імпортерів робочої сили.

Входження України до світового ринку праці має стати основою успішного розвитку міжнародного співробітництва, посилення соціальної орієнтації ринкових перетворень в країні, створення умов життя і праці на рівні високо розвинутих держав світу. Проблема полягає в тому, щоб Україна змогла не тільки активно, але й цивілізовано увійти в міжнародний ринок праці, максимально використовуючи його вигоди і мінімізуючи можливі збитки.

ПЕРЕЛІК ПУБЛІКАЦІЙ АВТОРА

1. Статті, надруковані в наукових фахових виданнях:

1. Леонтенко О. Міжнародний ринок праці та Україна: проблеми інтеграції // Проблеми формування ринкової економіки: Міжвідомчий науковий збірник. Вип. 5. – К.: КНЕУ. - 1997. - С. 96-101. – 0,2 друк. арк.
2. Леонтенко О. Проблеми трудової міграції за кордон в Україні // Проблеми праці, економіки та моделювання. Збірник наукових праць.-Ч.1. – Хмельницький: НВП “Еврика” ТОВ. - 1998. – С. 147-149. – 0,25 друк. арк.
3. Данюк В.М., Леонтенко О. Проблеми інтеграції України у світовий ринок праці // Демографія, економіка праці та соціальна політика: Збірник наукових праць. Вип.5. – Кіровоград: КІСМ. - 1998. - С. 7-13. – 0,2 друк. арк. (Особисто автору належить 0,1 друк. арк., в яких наведений аналіз та пропозиції щодо вдосконалення управління процесами трудової міграції в Україні.)
4. Леонтенко О.М. Робоча сила на міжнародному ринку праці // Економіка праці. Збірник наукових праць. Вип.3. – Хмельницький: Технологічний університет Поділля; НВП “Еврика” ТОВ. - 1999. – С. 82-85. – 0,4 друк.арк.
5. Леонтенко О. Державне регулювання трудової еміграції (світовий досвід) // Україна: аспекти праці. - К.: фірма “Праця”. – 1998. - № 6. – С. 37-39. – 0,4 друк. арк.
6. Леонтенко О.М. Розвиток трудової еміграції в Україні // Україна: аспекти праці. - К.: фірма “Праця”. – 1999. - № 5. –С.28-31. - 0,5 друк.арк.
7. Леонтенко О.М. Іноземна робоча сила на українському ринку праці // Зайнятість та ринок праці. Міжвідомчий збірник наукових праць Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України. Вип. 9. – К. – 1999. – С. 167-177. - 0,4 друк.арк.

2. Статті, надруковані в інших виданнях:

8. Леонтенко О. Сучасні проблеми еміграції робочої сили // Управління трудовими ресурсами: проблеми і перспективи розвитку: Збірник доповідей міжнародної науково-практичної конференції. - Ч.2. – Хмельницький: ТУП. - 1997. - С. 296-298. – 0,1 друк. арк.

АНОТАЦІЯ

Леонтенко О.М. Інтеграція України у міжнародний ринок праці. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.05.01 - світове господарство і міжнародні економічні відносини. - Київський національний економічний університет, Міністерство освіти України, Київ, 1999.

В дисертаційній роботі досліджено розвиток інтеграційних процесів у сфері соціально-економічного співробітництва між країнами та їх вплив на формування світового ринку праці. Проведено комплексний аналіз ролі України на сучасному етапі функціонування міждержавного обміну робочою силою.

В дисертації запропонований комплекс правових, економічних і організаційних заходів, спрямованих на підвищення ефективності управління процесами зовнішньої трудової міграції в Україні.

Розроблено науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення структури організаційного механізму реалізації державної еміграційної політики.

Ключові слова: інтеграція, міжнародна трудова міграція, міжнародний ринок праці, еміграційна політика, зовнішня зайнятість, нелегальна міграція, трудові емігранти, трудові іммігранти, іноземна робоча сила.

АННОТАЦИЯ

Леонтенко О.М. Интеграция Украины в международный рынок труда. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.05.01 – мировое хозяйство и международные экономические отношения. – Киевский национальный экономический университет, Министерство образования Украины, Киев, 1999.

Широкомасштабные интеграционные процессы, происходящие в настоящее время в мире, сопровождаются переосмыслением экономического и социального взаимодействия между странами. Изменения в мировой политике и экономике, обусловлены значительными качественными сдвигами в технике и технологии производства, образе жизни и характере труда людей, культурном и духовном развитии отдельной личности.

Международный рынок труда постепенно становится важным компонентом современного мирового хозяйства, без которого невозможно полноценное функционирование мировой экономической системы. Формирование мирового рынка труда - это сложный социально-экономический процесс, неразрывно связанный с динамикой развития национальных рынков труда, распределением и перераспределением рабочей силы, существенным изменением системы найма и предложения рабочей силы. Одним из важнейших

социальных последствий появления и развития мирового рынка труда становится возможность каждого человека свободно выбирать место проживания и работы, не ограничиваясь при этом территорией своей собственной страны.

Для взаимовыгодной интеграции Украины в международный рынок труда необходимо всестороннее изучить ситуацию, сложившуюся в сфере межгосударственного обмена трудовыми ресурсами. Для этого в диссертационной работе было проведено научное исследование концептуальных основ развития интеграционных процессов в области межгосударственного обмена рабочей силой, рассмотрена историческая этапизация развития трудовой миграции, определены её главные причины, факторы и особенности развития на современном этапе, исследованы основные региональные рынки рабочей силы, выделены сегменты мирового рынка труда, дана качественная характеристика интернациональной рабочей силы. Проанализирован опыт традиционных стран экспортёров и импортёров рабочей силы в практике реализации внутренней государственной миграционной политики.

Параллельно с этим в работе анализировался целый ряд проблем, связанных с состоянием отечественного рынка труда в Украине, влиянием миграционных процессов на социально-экономическое развитие страны.

Суверенная Украина избрала и уверенно идет путем сотрудничества с мировым экономическим сообществом, составной частью которого является международный рынок труда. Трудовая миграция постепенно становится неотъемлемой реальностью функционирования украинского рынка труда, приобретая со временем все более стабильный и массовый характер. Тысячи наших соотечественников работают сегодня за границей. Растёт популярность Украины со стороны иностранных рабочих и специалистов. Граждане более чем 80-ти государств мира работают сегодня в промышленности, сельском хозяйстве, в системе образования и здравоохранения Украины.

В диссертационной работе дана комплексная оценка социально-экономических причин и последствий развития трудовой эмиграции с Украины и трудовой иммиграции в Украину, определены основные проблемы и имеющиеся недостатки в сфере управления трудовой миграцией.

Интеграция Украины в мировое экономическое пространство, составной частью которого является международный рынок труда, предусматривает разработку продуманной и сбалансированной государственной эмиграционной политики. От уровня государственного участия в регулировании внешней трудовой миграции зависит развитие международных связей Украины, признание и престиж нашей страны на мировом рынке труда.

С целью усовершенствования государственной миграционной политики в диссертационной работе предложен комплекс правовых, экономических и организационных мер, направленных на повышение эффективности управления внешней трудовой миграцией в Украине; создание условий для взаимовыгодного обмена трудовыми ресурсами между странами, заключившими двусторонние соглашения; обеспечение гарантий социальной защиты трудовых эмигрантов и иммигрантов; предотвращение нелегальной миграции.

Разработаны практические рекомендации по совершенствованию организационного механизма реализации государственной эмиграционной политики, в частности, предложены новые управленческие структуры - Служба внешней занятости в Украине и Служба атташе по трудовым вопросам при украинских дипломатических миссиях за границей, которые позволят повысить эффективность государственного управления миграционными процессами.

Реализация предложенных в диссертационной работе рекомендаций, направленных на повышение эффективности государственной политики в сфере трудовой миграции, позволит создать условия для успешной интеграции Украины в мировой рынок труда, повысит социальную ориентацию рыночных реформ в стране, обеспечит рост уровня благосостояния населения, расширит возможности эффективного использования трудовых ресурсов.

Ключевые слова: интеграция, международный рынок труда, международная трудовая миграция, эмиграционная политика, внешняя занятость, нелегальная миграция, трудовые эмигранты, трудовые иммигранты, иностранная рабочая сила.

ANNOTATION

O. M. Leontenko Integration of Ukraine in to the world labour market. – Manuscript.

The thesis on the competition for academic degree of a candidate in economic sciences on speciality 08.05.01 – world economy and economic relations. Kiev National Economic University, Kyiv, 1999.

The thesis contains scientific substantiation of the conceptual basis of integration processes in the field of social and economic cooperation labour market.

The process of the world labour market forming, the role and the place of Ukraine in the international labour migration are also considered in the thesis.

The complex of legal, economic and organisational measures, aimed at rising of the external labour migration in Ukraine for the state emigration policy improving are proposed in the thesis.

The scientifically-and-practical recommendations for the improvement the organisational mechanism structure of the Ukrainian state migratory politics are worked up in the thesis.

Key words: integration, international labour migration, international labour market, migratory policy, external employment, illegal migration, labour emigrants, labour immigrants, foreign labour force.